

СЪСТОЯНИЕ НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО В БЪЛГАРИЯ

2016 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	3
Същност на правата на детето	4
Исторически обзор на правата на детето	5
Система за закрила на детето в България	7
Правата на детето в Европа	10
Проблеми в закрилата на правата на детето	11
Приложения	16
Приложение 1: Основни права на детето в Конвенцията на ООН	16
Приложение 2: Библиография	18

УВОД

„От човешка перспектива, качеството на едно общество се измерва с това как то се отнася към най-уязвимите и най-маргинализираните групи“
Стратегия на Съвета на Европа 2016-2021

Правата на детето стават приоритет в международното пространство през последните няколко десетилетия и най-вече с настъпването на новото хилядолетие. Въпреки това, и днес продължават да съществуват тежки проблеми, които представляват сериозна заплаха за човешките права и особено за децата. Бедност, дискриминация, насилие, експлоатация и злоупотреби за съжаление все още ни съпровождат в ежедневието.

Въпросът за уязвимостта на децата възниква по време на кризите около световните войни. Започва изграждане на специално отношение, че децата също имат права и те трябва да бъдат признати и спазвани от всички участници в обществото. След създаването на Организацията на обединените нации и на Европейския Съюз се създават основните международни документи, насочени към детското благосъстояние. Те съдействат за промяна в законодателствата в държавите-членки в по-благосклонна посока към най-малките участници в нашите общества. Започва нова епоха, в която детският глас става важен, в която детските права биват поставени във висок приоритет.

България вече извървя определени стъпки в установяването на основни регулации и в приемането на детето като участник в обществото с изключително важни права. Установени са основните нормативни закони и действащи органи, ратифицирани са международни документи, изгражда се гражданско общество, чувствително към темата и готово да подкрепи необходимите промени.

С цел да подкрепи този процес и да подпомогне въвеждането на добри практики, Българско училище за политика „Димитър Паница“ създаде проекта „Гласът на българските деца“. Той се финансира от Фондация „Оук“ и се осъществява в сътрудничество с „Национална мрежа за децата“. Проектът е насочен към политическите и гражданските лидери, допринасящи за формирането на детските политики. Общата цел е българските деца да се чувстват сигурни и защитени, и техният глас да бъде чул от управляващите.

Доколко сме си свършили задачите до този момент и какъв път ни предстои – това е предмет на редица съществуващи проучвания и доклади, но е въпрос и на лична позиция на всеки един от нас. Готови ли сме да допринесем за създаването на общество, в което децата да са на преден план? Има ли значение за нас какво те мислят за живота, с който разполагат и какво биха искали да подобрят в него? И с какво ние можем да допринесем за тяхното благосъстояние – това са въпроси, които можем да си зададем в днешния ден.

СЪЩНОСТ НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

“Човечеството трябва да даде на детето всичко най-добро, което има, вън от всякакви съображения за раса, народност и вяра.”

Женевската декларация за правата на детето, 1924 г.

Съобразно Конвенцията за правата на детето от 1989 г. и българското законодателство, “дете” е *всяко човешко същество на възраст под 18 години*, което има своите права и достойнство. Тъй като детето е уязвимо и не може да се защитава само, то е обект на специална закрила. Децата съставляват една трета от световното население и една четвърт от европейското.

Правата на човека са основни стандарти, без които не можем да оцеляваме и да се развиваме с достойнство. С какво по-различни са правата на детето? Те са приспособени – към неговата уязвимост и към неговите нужди, съобразени са с възрастта му. Детето има право да живее и да се развива подходящо физически и интелектуално, да има достъп до подходяща храна, грижа, образование и т.н. То има нужда от закрила – трябва да бъде предпазвано от трудова експлоатация, малтретиране, отвличане и др.

Можем да споменем осем фундаментални права, без които детското оцеляване и благосъстояние не би било възможно:

Право на живот, право на храна, право на вода, право на здраве, право на образование, право на идентичност, право на свобода, право на закрила.

Основен документ, където подробно са описани правата на децата, е Конвенцията на ООН за правата на детето. Държавите – страни по Конвенцията се задължават да осигурят на детето закрила и грижи, и да осигурят институциите и услугите да отговарят на необходимите стандарти. Те са длъжни и да предприемат всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване на правата, признати в Конвенцията. В Приложение 1 може да откриете подробен списък с основните права на детето, заложили в Конвенцията.

По вид можем да разделим правата на детето на граждански и политически (право на идентичност, на националност и др.), икономически, социални и културни (право на образование, право на достоен стандарт на живот, право на здраве). Те включват лични (право да живее с родителите си, право на образование, право на закрила) и колективни права (права на бежанците и децата с увреждания, местно население).

Когато говорим за действията, които се предприемат от обществени или частни институции, отнасящи се до децата, от първостепенно значение трябва да са *висшите интереси на детето*. Те трябва да са в центъра на всички документи и мерки, които се предприемат от законодателни и административни органи, съдилища и др.¹

¹ [Конвенция на ООН за правата на детето 1989 г. чл.3](#)

ИСТОРИЧЕСКИ ОБЗОР НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

„Всяка война се води срещу децата.“
Еглантин Джеб, „Спасете децата“

Правата на детето са сравнително ново понятие. Човешките права като цяло се дискутират още от 17 век, но правата на децата започват да бъдат признати в края на 19 и в началото на 20 век. В началото те се обсъждат главно във фокуса на детския труд. В средата на 19 век във Франция се появява идеята да се даде на децата специална защита. През 1841 г. френски закони започват да защитават децата на тяхното работно място, а от 1881 г. те включват и правото на децата на образование.

След Първата световна война и последствията от нея, със сформирането на Общество на народите започва широка международна дискусия по отношение на човешките и на детските права. Стартира закрилата на детето в медицинските, социалните и юридическите области. През 1919 г. международната общност, следвайки създаването на Общество на народите, инициира Комитет за закрила на детето.

ЖЕНЕВСКА ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО – 1924 г.

Министър-председателят Андрей
Ляпчев и митрополит Стефан на 1
юни 1928 г. в София

Огромна заслуга в първите стъпки по пътя на признаване на детските права има англичанката Еглантин Джеб и създадената от нея организация „Спасете децата“. В съвместни усилия, заедно с Международния комитет на Червения кръст и Швейцарския комитет за помощ на децата в Женева, бива създаден Международен съюз за закрила на децата. Той създава първата версия на Декларация на правата на детето², която бива представена пред Обществото на народите. Декларацията се приема от ОН официално на 16 септември 1924 г., като това е *първият международен документ*, който признава съществуването на специални за децата права и отговорности на възрастните спрямо тях.

Декларацията бива променяна през годините. Характерното за нея е, че подписалите я държави не са задължени да внедрят принципите ѝ в националното си законодателство. Също така тя не успява да покрие и всички необходими за държавите елементи.

КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО - 1989 Г.

Процесът по разработване на правата на детето се поема от Организацията на обединените нации. Първият задължаващ легално документ по отношение на всички основни права на детето става реален на 20 ноември 1989 г. Конвенцията на ООН за правата на детето става международен договор и влиза в сила през 1990 г., като е ратифицирана от 20 държави – днес вече 194. България ратифицира Конвенцията през 1991 г.

² [Женефска декларация за правата на детето 1924 г.](#)

След приемането на Конвенцията, са приети и три факултативни протокола – във връзка с участието на деца във въоръжен конфликт, относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография, и за процедурата, която позволява на децата да изпращат жалби при нарушаване на техни права. България е ратифицирала засега само първите два протокола.

През 1991 г. ООН създава специализиран орган – [Комитет за правата на детето](#). Той включва 18 независими експерти от различни държави. През 2016 г. беше приета първата българска кандидатура за член на Комитета за правата на детето. Доц. Велина Тодорова получи широка подкрепа в страната и в международната общност.

Конвенцията на ООН за правата на детето е първият международен договор, утвърждаващ правата на децата, като с нея те са признати за независими и автономни носители на права.

Понастоящем 194 държави, включително България, са страни по Конвенцията, като по този начин тя се превръща в най-широко приетата конвенция в човешката история и мащабно средство на международна отговорност към децата.

ЗАРАЖДАНЕ НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО В БЪЛГАРИЯ

Кризите около двете световни войни не отминават и България. Децата са между основните потърпевши, като са подложени на глад, бедност и болести, губят семействата си, стават жертва на експлоатации.

През 1924 г. Българското дружество на Червения кръст е поканено да участва в четвъртия международен конгрес за закрила на децата във Виена и Будапеща, посветен на приложението на Женевската декларация и на помощта на децата на Балканите.

С цел да се привлекат международни помощи и за да се обединят усилията на различни институции, по инициатива на делегатите в конгреса, в България се създава [Съюз за закрила на децата](#). Той е учреден през юни 1925 г., като негов председател е проф. Стоян Ватев³.

Съюзът обединява усилията на редица организации и лица в сферата на физическото и духовното развитие на децата. Той проучва проблемите и лобира за усъвършенстване на нормативната база, свързана с майчинството и подпомагането на децата и младежите. Съюзът застава зад принципа, че семейството е най-подходящата за развитието на децата среда, а институциите трябва да го подпомагат, но не и да го изместват и заменят⁴. Съюзът се разраства неимоверно и има голям успех в страната – през 1937 г. вече има 1131 подразделения и множество дейности. Продължава да работи през войната и бомбардировките през 1944-45 г., но след 9 септември дейността му постепенно започва да замира, а през 1949 г. със заповед на министъра на труда и социалните грижи е закрит по причина, че държавата е поела грижата за децата.

[Съвременната система за закрила на детето](#) стартира с ратифицирането на Конвенцията на ООН за правата на детето през 1991 г., а в следствие и на двата факултативни протокола. Практическото ѝ прилагане обаче стартира почти десет години след това (2000 г.), когато Народното събрание приема Закон за закрила на детето. Развитието и прилагането на политиките за децата започват с огромно закъснение, което днес налага по-бързи и смели реформи.

³ [Енциклопедия на дарителството](#)

⁴ [Закрилата на децата в България – началото](#) – Държавна агенция за закрила на детето

СИСТЕМА НА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО В БЪЛГАРИЯ

“Развитието на децата и защитата на техните права е национален приоритет, изискващ концентрация на ресурси, постоянно политическо и обществено внимание и максимална координация на политиките.”

Национална стратегия за детето 2008-2018 г.

ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО

След въвеждането на Конвенцията за правата на детето държавите предприемат промени, за да координират своето законодателство и администрация, с цел да гарантират правата на детето всеобхватно. Това дава начало на системите за закрила на детето.

НОРМАТИВНА УРЕДБА

Съществена в днешни дни е промяната в основния поглед към важността на детето в обществата ни. Принципите, върху които започва изграждането на всички дейности, насочени към децата, включват уважение на личността му и осигуряване на най-добрия му интерес. Осъзната е главната необходимост то да бъде отглеждано в семейството си, а когато това не е възможно или не е в негов интерес, то да бъде поето в специални мерки за закрила.

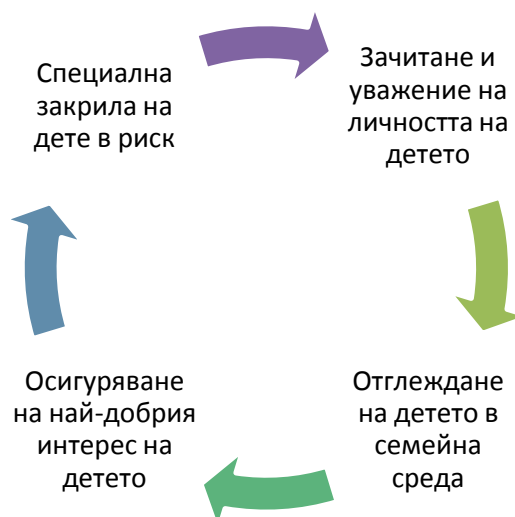
Уреждането на правата на децата в България е основано на няколко главни нормативни документа. Основните принципи са заложили в българската **Конституция**. Тя поставя семейството, майчинството и децата под закрила на държавата и обществото.

Отглеждането и възпитанието на децата до пълнолетието им е право и задължение на техните родители, подпомагано от държавата. А в случаите, когато децата са останали без грижата на близките си, те се намират под особената закрила на държавата и обществото⁵.

Основен закон в областта на правата на детето е **Закон за закрила на детето** (2000 г.). Заедно с правилника по неговото прилагане, той указва кои органи на държавата отговарят за прилагането на дейностите и мерките по закрила на детето и как взаимодействат те помежду си. Той посочва и как могат юридическите и физическите лица да участват в тези дейности.

Новият **Семеен кодекс**, влязъл в сила на 01.10.2009г., също извежда в приоритет интереса на детето в ситуации на конфликт в семейството и при осиновяване. Той осигурява защита на децата при уреждане на отношенията, основани на брак, настойничество и попечителство.

Други нормативни актове също търпят промени, с цел да бъдат синхронизирани с принципите на закрила на детето и с Конвенцията на ООН. Създадено е ново по дух социално законодателство.

⁵ [Конституция на РБ чл. 14, чл. 47 - ал.1, ал. 4](#)

Наказателното законодателство също претърпява определени промени - криминизирани са нови деяния, които засягат сексуалната свобода и неприкосновеност на детето, увеличени са наказанията за извършителите⁶.

Основен инструмент при осъществяване на държавната политика за закрила на детето е [Национална стратегия за детето 2008-2018 г.](#) Тя определя основните насоки и действия за подобряване на благосъстоянието на децата в България. Тя води към взаимно сътрудничество като основен принцип при работата на институциите, чиято дейност е свързана с деца, включително и на нестопански организации. Тя признава и важната роля на неправителствените организации в няколко направления, особено при инициране и прилагане на алтернативни и иновативни политики, и при участие във формирането и контрола на изпълнението на политиките. На местно ниво е заложено Общинските съвети да приемат всяка година [общински програми за закрила на детето](#), съобразно потребностите на децата и техните семейства в общината.

ОРГАНИ ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО

Закрилата на детето в държавата се осъществява чрез председателя на Държавна агенция за закрила на детето и прилежащата администрация, дирекции „Социално подпомагане“, министъра на труда и социалната политика, министъра на образованието и науката, министъра на правосъдието, кметове по общини и др.⁷ Те разработват и участват в провеждането на държавната политика за закрила на детето.

Основен специализиран орган на Министерски съвет е [Държавната агенция за закрила на детето](#), нейният председател и прилежащата администрация. С цел консултиране и координиране към агенцията е изграден Национален съвет за закрила на детето, в който участват представители на редица министерства и комисии, както и неправителствени организации.

За прилагане на мерките на закрила на местно ниво са създадени [Отдели за закрила на детето](#). С цел спестяване на средства е решено те да бъдат разкрити в Дирекциите „Социално подпомагане“ (структури на Агенция за социално подпомагане към Министерство на труда и социалната политика). Това се оказва несполучливо, защото изниква основен проблем при осъществяване на мерките по закрила на децата - те се обвързват със социалното подпомагане в България. По този начин прилагането на правата на детето остава на втори план⁸.

В рамките на общинските структури е предвидено създаването на [Комисия за детето](#) като консултативно и обединяващо звено за политиките за всички деца на територията на общината. Включвайки широк спектър от участници, комисията трябва да разработва общинската програма за закрила на детето, съобразно потребностите на децата и техните семейства в общността.

С промените в Закона за омбудсмана през 2012 г. се включват и правата на детето в компетенциите на [омбудсмана](#).

ФИНАНСИРАНЕ И СТАТИСТИЧЕСКИ ДАННИ

Основният източник на финансиране на дейностите за закрила на детето са държавният бюджет и общинските бюджети. Най-големият допълнителен източник за финансиране на тези политики са Структурните фондове на Европейския съюз.

⁶ [Законодателство, стратегически документи и национален план за действие – Велина Тодорова, ПРООН, „Двадесет мнения за прилагане на политиките за детето в България по повод 20 годишнината от приемането на Конвенцията на ООН за закрила на детето. Постигания и нерешени въпроси“](#) – Национална мрежа за децата, 2009 г.

⁷ [Закон за закрила на детето, чл. 6](#)

⁸ [„Двадесет мнения за прилагане на политиките за детето в България по повод 20 годишнината от приемането на Конвенцията на ООН за закрила на детето. Постигания и нерешени въпроси“](#) – Национална мрежа за децата, 2009 г.

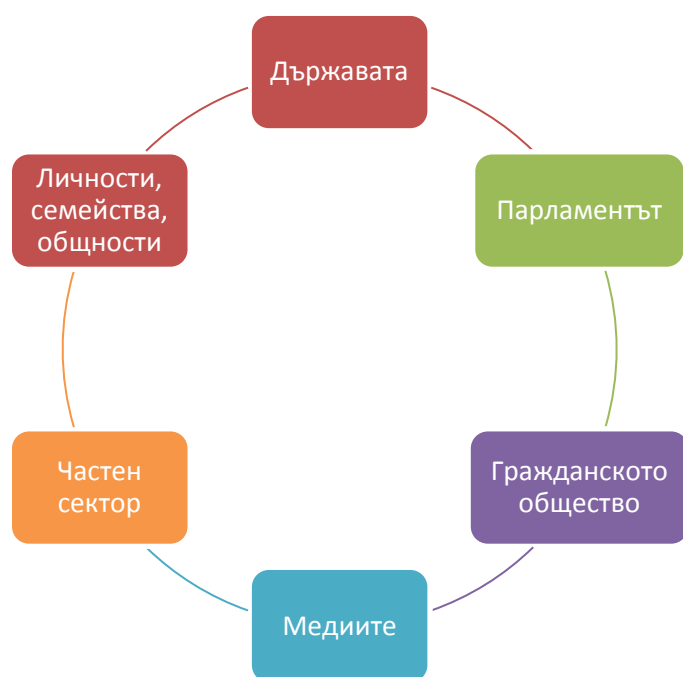
Разполагането на дейността на отделите за закрила на детето в структурите на Агенцията за социално подпомагане води до финансиране чрез системата за социално подпомагане. Това води до затруднено осъществяване на прецизни анализи.

България е поела ангажимент за предоставяне на статистически данни за социалните разходи за бедността, материалните лишения и жилищата, както и за разработване на индикатор относно благосъстоянието на децата. У нас тези данни се осигуряват от Националния статистически институт, както и от Националната информационна система, за която е отговорна Държавната агенция за закрила на детето.

МОНИТОРИНГ

Наблюдението на политиките за детето и изпълнението на Националната стратегия за правата на детето на **национално ниво** се ръководи от председателя на ДАЗД, включвайки периодични доклади от ресорните министерства и институции, доклади от социологически проучвания, анализ от интегрирани проверки по правата на детето на местно ниво. Нормативните и оперативните документи, които съдържат изрични текстове за мониторинг на спазването на правата на децата, обаче, залагат индикатори, които се отнасят по-скоро към социалните услуги. На **местно ниво** наблюдението на политиките за детето е заложено да се изпълнява от комисиите за детето към общинските съвети. От голямо значение са **независимите доклади** на неправителствени организации в страната.

ЗАИНТЕРЕСОВАНИ ЛИЦА

Успехът при спазването на правата на детето зависи от участието на всички нас.

Държавните органи носят основна отговорност за осъществяване на Конвенцията, прилагат разпоредбите и слагат правата на детето в основен приоритет. Народното събрание урежда законодателството, наблюдава дейността на правителството, осигурява финансови ресурси.

Неправителствените организации са основни участници, ангажирани в насърчаването и осъществяването на правата на детето. Те имат критична роля при лобирането и мониторинга.

Медиите имат уникална роля да привличат вниманието към проблеми, засягащи децата и към осъществяването на правата на детето. Но те трябва да бъдат внимателни и как правят това, тъй като сигнализирайки за един проблем, те могат да причинят друга вреда на децата, например свързана с тяхната идентичност.

Частният сектор има все по-голяма роля при изграждането на среда на закрила или при доставка на основни услуги. Родители и деца, учители, членове на общността – всички могат да помогнат за осъзнаване на правата на детето. Те могат и да осъществяват натиск върху държавните органи и институции за осъществяване на техните задължения при създаване и прилагане на политики, фокусирани върху децата.

Всички участници имат важна роля и неактивното участие и липса на интерес дори само на един от тях водят до дефицити в цялата система, като потърпевши накрая биват децата ни.

ПРАВАТА НА ДЕТЕТО В ЕВРОПА

Основен принцип в законодателството и органите в ЕС е да подпомагат закрилата на детето във всички действия и политики, които имат въздействие върху децата. Те също така се ръководят от принципите, заложи в Конвенцията на ООН за правата на детето, ратифицирана от всички страни-членки.

С подписването на Лисабонския договор, Европейският съюз въвежда насърчаването на правата на детето като част от правата на човека, които страните-членки трябва да спазват. А Хартата на основните права на Европейския съюз⁹ гарантира закрилата на правата на детето от европейските институции и държавите в ЕС, когато те прилагат европейските закони.

Ангажиментът на ЕС за закрила на децата е подчертан в “Насоките на ЕС за утвърждаване и защита на правата на детето”¹⁰. През 2016 г. започва и работата по процеса на прилагане на Програма 2030 за устойчиво развитие, което е важен момент за бъдещите години.

Установени са европейски програми за финансиране с отношение към интегриращи децата системи за закрила¹¹. В подкрепа на организации, работещи директно с деца, са създадени стандарти, в съответствие с които да бъдат създадени политики за закрила на детето и механизми за докладване. Четири стандарта са заложи в документа на Keeping Children Safe¹².

Децата в страните-членки имат право да се ползват от всички права, гарантирани от Европейската конвенция за правата на човека, Конвенцията на ООН за правата на детето и други международни инструменти за правата на човека. Стратегията за правата на детето на Съвета на Европа 2016-2021 има за цел да обхване всички категории права на детето и постановява ангажимента на всички страни-членки да направят тези права реалност за всички деца.

Стратегията има пет приоритетни области за гарантиране на правата на детето: равни възможности за всички деца, детско участие, живот без насилие за децата, правосъдие, щадящо децата, права на децата в дигитална среда. Работата на Съвета на Европа е базирана на Конвенцията на ООН за правата на детето и в частност на следните четири принципа: недискриминация; най-добър интерес на детето; право на живот, оцеляване и развитие, и право да бъде чуто.

Европейската Комисия организира и ръководи [Европейски Форум за правата на детето](#). Той започва своята работа през 2006 г. и събира ключови заинтересовани страни за *обмен на информация и добри практики за правата на детето*. Участници във Форума са: представители на европейските държави и европейските институции, на Съвета на Европа, детски омбудсмени, международни организации, неправителствени организации, академици и експерти.

⁹ [Харта на основните права на Европейския съюз 2010 г.](#), чл.24

¹⁰ [Насоки на ЕС за утвърждаване и защита на правата на детето](#)

¹¹ [Европейски програми за финансиране с отношение към интегриращи децата системи за закрила](#)

¹² [Child Safeguarding Standards and how to implement them](#) – Keeping Children Safe.

ПРОБЛЕМИ В ЗАКРИЛАТА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Въпреки значителния брой инструменти по правата на детето, реалността за много деца по света е в рязък контраст. Все още има деца, които са изправени пред сериозни заплахи за своето оцеляване, страдат от липса на възможности за качествено образование, подходящо здравеопазване и социални грижи. Мнозина стават жертва на тежки форми на детски труд, сексуална експлоатация и малтретиране, болести, въоръжени конфликти, различни форми на насилие. Деца все още биват принуждавани да встъпват в ранни бракове и да изтърпяват вредни традиционни практики. Деца от уязвими групи или деца в особено затруднено положение са изправени пред особено големи рискове и са изложени на дискриминация и изключване¹³.

Конвенцията на ООН доведе до основна промяна по начина, по който обществото трябва да гледа на децата, но дори 25 години след влизането ѝ в сила, въпреки постигнатия напредък, правата на децата се нарушават ежедневно. Все още има пропуски в правната защита на децата, а още по-големи са те между законодателството и практиката¹⁴.

Основни проблеми в областта на правата на децата в европейски план могат да бъдат обобщени в следните сфери:

- Бедност, неравенство и изключване
- Насилие
- Правосъдна система, създадена за възрастни
- Предизвикателства за семейства и родители
- Расизъм, език на омраза и радикализация
- Да растеш в дигитален свят
- Миграция

Икономическата криза засяга децата в значителна степен. Доклад на УНИЦЕФ сочи, че в 20 от 32 държави-членки детската бедност се е увеличила, само в 12 е намаляла¹⁵, като децата са изложени на най-висок риск от бедност и социално изключване. Дискриминацията също се определя като съществен проблем, особено по отношение на определени групи от деца, като децата с увреждания, лишените от родителски грижи, децата от малцинствата, децата, засегнати от миграцията, лишените от свобода деца, деца на улицата и децата с лишени от свобода родители.

Независимо от значителните постижения в борбата срещу насилието над деца, напредъкът все още е бавен. Рискът от насилие над деца присъства навсякъде. Напредъкът е възпрепятстван от недостатъчните инвестиции в превенция на насилието, разпокъсаните и слабо прилагани национални политики, оскъдните данни и проучвания, както и недостатъчното внимание върху съобразени с децата механизми за консултация, докладване, възстановяване и реинтеграция.

Съдебните системи в Европа все още не са достатъчно приспособени към специфичните нужди на децата. Изследванията показват, че правата на децата да бъдат чути, информирани и защитени, не винаги се изпълняват на практика.

¹³ [Насоки на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето](#)

¹⁴ [Стратегия на Съвета на Европа за правата на детето 2016-2021](#)

¹⁵ UNICEF Office of Research (2014), [Children of the Recession: The impact of the economic crisis on child well-being in rich countries](#), Innocenti Report Card 12.

Семействата се сблъскват с редица предизвикателства. Икономическа криза, безработица, миграция, новите информационни технологии – всички тези фактори подлагат на сериозно изпитание пълноценното отглеждане и благосъстоянието на децата.

В БЪЛГАРИЯ

Потърпевши от нашите грешки или недостатъчно положени усилия в крайна сметка са най-малките. Децата наследяват нашето отношение и трябва да си дадем ясна равностетка какво правим за техния живот, за тяхното настояще и бъдеще.

В България, както и в другите държави в Източна Европа, все още има сериозни недостатъци по отношение на спазване на правата на децата и на системите на закрила. Основни препятствия по пътя на необходимите реформи са липсата на ресурси, на политическа воля, нисък капацитет на работещите в сферата, липса на достатъчен брой и вид услуги, липса на добър координационен механизъм за цялостна система за закрила на детето¹⁶.

Нека да разгледаме основни области, които са в сериозни затруднения в момента в страната ни, и които имат нужда от спешни мерки, за да се спрат негативните последици.

Законодателство и действащи органи

Въпреки значителното развитие, все още липсва съгласуваност между различни законодателни актове, свързани с децата. Поради недостатъчен капацитет и познаване на правата на детето при работещите в сферата, закони се тълкуват неясно и се наблюдават сериозни пропуски при прилагането им. Наблюдава се липса на координация между отделните сектори, липсва достатъчно сътрудничество между различните органи, които имат отношение към закрилата на детето¹⁷.

По мнение на неправителствени организации в страната, намерения за реформа са заявени, но промените са реално блокирани, често се забавя приемането на необходими нормативни документи, не се взимат предвид предложения от страна на граждански организации, целящи по-висока ефективност¹⁸.

Съществуващата в момента система също така е фокусирана предимно върху децата в риск, а не върху широко възприемане на благосъстояние за всички деца и родители. Необходимо е да се положат усилия към гарантиране на основните права на детето във всички сфери на обществения живот¹⁹. Разпокъсаността в грижата за децата трябва да се преодолее. Необходимо е да се координират решенията и действията на всички държавни институции и органи от гледна точка на отчитане на най-добрия интерес на детето. Трябва да се разработи и координирана система за закрила на детето на ниво дете и семейство, общност и на национално ниво.

Сериозен недостатък на системата за закрила е и високата натовареност на работещите в сферата, както и липсата на изисквания за висше образование и професионални стандарти. Липсата на качествена подготовка, обучения, мониторинг и супервизия за служителите води до значителни дефицити в работата им.

Все още не е създаден независим орган за наблюдение на политиките за закрила на детето и контрол за спазването на детските права. В момента случаите за разрешаване на нарушени детски права текат по общ ред. Създаването на специализиран омбудсман за детето ще гарантира

¹⁶ [Bulgaria: an overview of Oak Foundation's current strategy and grant making](#), Tanya Kovacheva, 2013

¹⁷ [Заключителни наблюдения във връзка с консолидирания трети, четвърти и пети периодичен доклад за България на Комитет за правата над детето.](#)

¹⁸ [Позиция за подобряване на системата за правата на децата на Национална мрежа за децата](#) - юни 2016 г.

¹⁹ [Становище на Национална мрежа за децата по повод заседание на Националния съвет по въпросите на социалното включване към Министерския съвет на 11 декември 2015 г. във връзка с изпълнение на Националната цел за намаляване на броя на живеещите в бедност](#)

независим мониторинг и контрол, ще даде възможност за по-ефективно разрешаване на случаи, при които деца са дискриминирани²⁰.

Правата и благосъстоянието на детето

Страната ни е на едно от последните места в Европейския Съюз по редица индикатори, отчитащи благосъстоянието на децата ни. Парадоксално е да развиваме успешно определени сфери и да отчитаме сравнително високи показатели, а в същото време огромен брой деца да тънат в бедност, в дискриминация, да стават постоянно жертви на насилие, експлоатация и трафик, да бъдат изоставяни от родителите си, да не ходят на училище.

Бедността е един от главните проблеми на българските деца. Въпреки, че процентът на децата в риск от бедност и материални лишения бавно намалява през годините, той остава все така висок и застрашителен за измеренията на държава, с размерите на България. За 2015 г. Националният статистически институт отчита 25,4% - или 305,6 хиляди деца живеещи в риск от бедност.

В този случай образователната степен и професията на родителите са много важен фактор за развитието на децата. През 2015 г. на 69,4% от децата, които живеят в риск от бедност, родителите са с начално или без образование. Процентът за деца на родители с висше или средно образование е в пъти по-нисък²¹.

При такива високи цифри, справянето с детската бедност трябва да е приоритет на държавата. Необходимо е въвеждане на реален семейно-ориентиран подход в законодателството и практиката, който реално липсва във всички най-важни области, които засягат децата и семействата. Липсата на подкрепа за семействата в риск води и до множество други поведенчески и емоционални проблеми, злоупотреба с вещества, престъпност и други предизвикателства²².

Проявите на **дискриминация** към деца в различни области в обществото ни все още са в сериозно измерение и в горчиво противоречие с нагласите и ценностите, към които ни насочват принципите за правата на детето. Въпреки усилията на правителството за приобщаване на различни уязвими групи чрез редица стратегически документи, все още се наблюдава голям брой на случаи на дискриминация.

Основните потърпевши са деца от малцинствени групи, деца с увреждания, деца, търсещи убежище и деца-бежанци, деца, живеещи в отдалечени населени места. Те се сблъскват с дискриминация по отношение на достъпа си до образование, здравеопазване и прилично жилище.

Тук трябва да споменем и сериозният брой на децата, отпадащи от училище всяка година. Средно 7000 деца годишно не се записват в училище и отпадат преди четвърти клас. Подобен е броят, които отпадат и в следващата училищна степен между пети и осми клас. Сред тях броят на ромските деца е най-голям – 23.2%. Тенденцията да се говори срещу ромското население продължава, включително между самите деца. Много родители също така не допускат децата им да посещават детска градина или училище, ако там има деца от малцинствен произход (42%) или дете с психически затруднения (65%)²³.

Сериозно безпокойство буди липсата на специално звено към Комисията за защита от дискриминация, което да отговаря за случаите на дискриминация срещу деца. Не се отбелязва дори развитие в планирането в тази насока. България е и една от трите държави-членки на

²⁰ [Индекс за закрила на детето 2015 г. Измерване на реформите за закрила на правата на децата – консорциум от местни, национални, регионални и международни представители на гражданското общество](#)

²¹ [Индикатори за бедност и социално включване през 2015 г.](#) – Национален статистически институт

²² [Становище на Национална мрежа за децата по повод заседание на Националния съвет по въпросите за социалното включване към Министерски Съвет на 11.12.2015 г. във връзка с изпълнение на Националната цел за намаляване на броя на живеещите в бедност](#)

²³ [Деинституционализация на децата, национално представително социологическо изследване, юли-август 2015 г.](#) – G Consulting, ДАЗД

Европейския съюз, които нямат специален закрилник на децата, а именно детски омбудсман, което вече споменахме²⁴.

Друг основен и много тежък проблем за децата в нашето общество са проявите на **насилие** към и между деца. Те могат да са в различен аспект – физически, психологически, сексуален. Факт е, че стресът и насилието в ранното детство, включително negliжирането в семейството, могат да отключат трайни поведенчески проблеми за цял живот.

Насилието за съжаление е най-често срещано в семейството, а след това в образователните институции, на обществени места, в специализирани институции и др.²⁵. Базисни са липсата на общо разбиране на същността на насилието над деца и ограничената възможност за признаване на случаите на насилие от професионалисти. А телесното наказание продължава да бъде широко възприемано в обществото като средство за възпитание и не е изрично забранено или наказуемо в законодателството.

Преобладаващо е мнението, че домашното насилие е личен проблем. Недостатъчен е и броя на центровете, в които могат да се консултират и настаняват деца-жертви на малтретиране. Насилието в училище се увеличава в пъти за изключително кратки отрязъци от време. Според данни на Министерство на образованието и науката само в началото на учебната 2014-2015 г. случаите на физическа агресия между ученици са 1662, в сравнение със общо 606 за цялата учебна 2013-2014 г. Общо случаите на физическо насилие, вандализъм, вербална агресия, автоагресия, психологически тормоз, виртуален тормоз и противообществени прояви са 4117²⁶.

Тревожно е и нарастването на прояви на ученици и родители спрямо учители (310 случая) и от учители над деца (92 случая) през 2014-2015 г.²⁷.

Необходими са спешни мерки по превенция, за сътрудничество и обмен на информация между институциите. Нужни са инвестиции и продължителна подкрепа за общ подход за справяне с тормоза към и между деца.

Друг съществен проблем, свързан с оцеляването и развитието на децата, който можем да споделим като шокиращ за нашия век, е високото равнище на **детска смъртност на деца от 0 до 3 години** в някои части на страната. Като причини за това можем да посочим липсата на подходящи медицински грижи, бедността, недохранването, както и съществуването на вредни традиционни практики. Обществото ни не веднъж беше разтърсвано и от случаите на тежко малтретиране над деца в тази възраст. Висок е и рискът от неумишлено нараняване поради лоша и несигурна среда на деца от изостанали райони.

Когато говорим за нарушени детски права, не можем да отменим и бавния процес по закриване на детските домове или така наречената **деинституционализация**. Закриването на 137 институции с 5695 деца в България е проект, планиран да завърши през 2025 г. със затварянето на всички домове в страната и заместването им с алтернативни услуги. Но скоростта на дейностите, които съпровождат този процес, е притесняваща. Въпреки, че сравнително намалява общият брой на децата в домовете, и досега входът към тези институции не е затворен, продължават да се настаняват деца, включително новородени бебета, част от които са с увреждания. Все още се регистрират и дефицити в качеството на грижата. Дори през последните две години са установени случаи на деца в шокиращо състояние²⁸.

Основен фактор за продължаващата висока тенденция деца да бъдат изоставяни на опеката на държавните институции е бедността. Подкрепата за уязвими семейства продължава да бъде

²⁴ [Бележник 2016. Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата?](#) – Национална мрежа за децата, 2016 г.

²⁵ [Отчет за изпълнението на Националния план за превенция на насилието над деца за периода 2012-2014 г.](#) ДАЗД

²⁶ [Насилието в училище се е увеличило в пъти за по-малко от година](#) - OFFNews

²⁷ Пак там.

²⁸ [Правата на човека в България, 2014 г.](#) – Български Хелзински Комитет

крайно недостатъчна, а превенцията и алтернативните грижи все още имат сериозни пропуски в своето прилагане.

Редица тревоги и нарастващи проблеми се наблюдават във връзка с потоците мигранти и бежанци през последните години. Броят на непридружените деца непрекъснато расте. През 2014 г. броят им е 940, а през 2015 г. – 1620²⁹. За сравнение – броят им преди бежанската криза не е надвишал 100 за година. Най-острите проблеми, с които се сблъскват тези деца, са свързани с настаняването им в сигурна и защитена среда, осигуряване на представителство, което да гарантира съблюдаването на техните права, както и достъпа до образование.

Други проблеми, които можем да изброим, са свързани със здравеопазването и ограничения достъп до адекватни здравни грижи, трафика на деца, детския труд. Голям брой деца, особено от ромски произход на възраст от 8 до 13 години биват принуждавани да работят. Все още има и голям брой деца на улицата – между 2500 и 4000 деца спят в ужасни условия³⁰.

Детското правосъдие също е поставено през изключителни препятствия и предизвикателства – децата не винаги имат право да свидетелстват в съдебни дела, детското мнение не се зачита достатъчно, няма специализирани детски съдилища, процедурите не се извършват по щадящ детето начин.

Когато говорим за детско участие и зачитане на възгледите на детето – широко разпространен проблем е, че това право се упражнява по преценка на участващите професионалисти. Традиционните практики и културните нагласи в семейството, училището, социални и съдебни кръгове, допълнително затрудняват децата в излагането на своите възгледи. И тъй като съществуват и добри практики, необходимо е да се увеличи информацията за тях.

Имайки предвид големия брой и дълбочината на поставените проблеми, необходим е спешен план за решаването им. Може би е добре той да е ориентиран към законодателна и административна реформа, целяща повишаване на благосъстоянието на всички деца и родители в страната, а не само за закрила на уязвими групи. Ще е необходимо регламентиране на ефективни механизми на координация между институциите и професионалистите, работещи с деца. Нова рамка трябва да отдели социалното подпомагане от закрилата на детето, а решенията да се взимат най-близо до хората. В системата има необходимост да се преодолее разпокъсаността в грижите за децата. Както и остра нужда да се повишава капацитета и ангажимента на местните власти в тяхната работа с общността³¹.

Като заключение, можем да кажем, че наистина през последните години се работи много за повишаване на качеството на живот на децата от различни участници в обществото ни. Както държавните органи, така и неправителствените организации се опитват да допринесат за разрешаването на тези така тежки за националната ни съвест проблеми. От изключителна важност и спешност е да разберем къде са основните пробойни, в кои звена е най-трудно да се осъществят реформите. Със сигурност е важно да привлечем и всички заинтересовани лица в този процес. Важно е активното участие на самите деца и техните семейства. От това зависи бъдещето на всички.

²⁹ [По данни на Държавна агенция за бежанците](#) – Бележник 2016 на Национална мрежа за децата.

³⁰ [Индекс на правата на децата в България за 2016 г.](#) - Humanium

³¹ [Позиция за подобряване на системата за правата на децата на Национална мрежа за децата](#) - юни

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

ОСНОВНИ ПРАВА НА ДЕТЕТО В КОНВЕНЦИЯТА НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Право на живот, на оцеляване и развитие.	Право на регистриране, на име, на гражданство, да познава и да бъде отглеждано от родителите си, доколкото е възможно.	Право да запази без законна намеса своята самоличност, гражданство, име и семейни връзки, както са признати от закона.	Право да не бъде разделяно от своите родители против тяхната воля, освен когато такова разделяне е необходимо за висшите интереси на детето.
Право на детето, отделено от един или от двамата си родители, да поддържа лични отношения и пряк контакт с тях, освен ако не противоречи на висшите му интереси.	Право на детето да изразява своите възгледи по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта му.	Право на детето да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него или пряко или чрез негов представител.	Право на детето на свобода на изразяване на мнение – свобода да търси, получава и предава информация.
Право на свобода на мисълта, съвестта и религията.	Право на свобода на сдружаване и мирни събрания.	Право на закрила от произволна или незаконна намеса в неговия личен живот, семейство, дом или кореспонденция, чест и репутация.	Право на достъп до информация и материали от различни национални и международни източници, насочени към неговото благосъстояние.
Право на специална закрила и помощ от държавата при лишаване от семейна среда.	Право на детето с умствени или физически недостатъци на специални грижи.	Право на най-високия достижим стандарт на здравословно състояние и здравни услуги.	Правото на детето, настанено в специално заведение с цел грижи, защита или лечение на периодичен контрол.
Право на обществени осигуровки и застраховки.	Право на жизнен стандарт, съответстващ на нуждите му от развитие.	Право на образование.	Право общност на детето от етническо, религиозно или езиково малцинство.
Право на отдых и почивка, на участие в игри и дейности за отмора, подходящи за възрастта му, на свободно участие в	Право на защита от икономическа експлоатация и от каквато и да е било работа, която крие опасност или може да	Право на закрила на детето от незаконна употреба на наркотици и психотропни вещества и предотвратяване на използването на деца в	Право на защита от всички форми на сексуална експлоатация и от сексуално насилие.

културния живот и изкуствата.	попречи на образованието на детето, или да навреди на здравето и развитието на детето.	незаконното производство и в трафика на такива вещества.	
Право на закрила от всички други форми на експлоатация, засягащи благосъстоянието на детето.	Право да не бъде подлагано на изтезания или друго жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание. Смъртно наказание, доживотен затвор без възможност за освобождаване не могат да се прилагат върху лица, ненавършили 18 г.	Право на детето да не бъде лишавано от свобода незаконно или произволно. Арестуването, задържането или осъждането на лишаване от свобода да бъде само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок.	Право на детето, лишено от свобода, на хуманно отношение и зачитане на достойнството. Право да бъде отделено от възрастните, освен ако висшите му интереси не изискват друго.
Право на лишеното от свобода дете от незабавен достъп до правна и друга необходима помощ.	Право на закрила и грижи за децата, засегнати от въоръжен конфликт.	Право на всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно за нарушаване на наказателния закон, да бъде третирано по начин, съвместим с чувството за достойнство и собствена стойност.	Необходимост да се подпомага реинтеграция на детето, пребивавало в

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Конституция на Република България
2. Конвенция на ООН за правата на детето 1989 г.
3. Заключителни наблюдения във връзка с консолидирания трети, четвърти и пети периодичен доклад за България на Комитет за правата над детето
4. Стратегия на Съвета на Европа за правата на детето 2016-2021
5. Насоки на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето
6. UNICEF Office of Research (2014), Children of the Recession: The impact of the economic crisis on child well-being in rich countries, Innocenti Report Card 12.
7. Състоянието на децата по света 2016 - Справедлив шанс за всяко дете – УНИЦЕФ 2016
8. Анализ на изпълнението на Националната стратегия за детето 2008 – 2018 г. за периода 2008 – 2010 г. на ДАЗД
9. Закрилата на децата в България – началото – Държавна агенция за закрила на детето
10. Bulgaria: an overview of Oak Foundation's current strategy and grant making, Tanya Kovacheva, 2013
11. Двадесет мнения за прилагане на политиките за детето в България по повод 20 годишнината от приемането на Конвенцията на ООН за закрила на детето. Постигания и нерешени въпроси – Национална мрежа за децата, 2009 г.
12. Индекс за закрила на детето – България 2015 г. Измерване на реформите за закрила на правата на детето – Консорциум от местни, национални, регионални и международни представители на гражданското общество.
13. Анализ на законодателството, политиките и практиките в България по отношение правата на децата – Национална мрежа за децата, юни 2010 г.
14. Преглед на системата за закрила и за благосъстоянието на децата в България – доклад за 2012 г. на Институт за социални дейности и практики.
15. Позиция за подобряване на системата за правата на децата на Национална мрежа за децата - юни 2016 г.
16. Становище на Национална мрежа за децата по повод заседание на Националния съвет по въпросите на социалното включване към Министерския съвет на 11 декември 2015 г. във връзка с изпълнение на Националната цел за намаляване на броя на живеещите в бедност
17. Енциклопедия на дарителството

Състояние на правата на детето в България, 2016 г.

Българското училище за политика „Димитър Паница“ е неправителствена организация в обществена полза, която от 2001 година насам обучава политическите и гражданските лидери на България. Настоящият анализ е изготвен по проект „Гласът на българските деца“, изпълняван с финансовата подкрепа на Фондация „Оук“. Отговорност за съдържанието на текста носи Българско училище за политика „Димитър Паница“.